

Asia: VN/31220/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi - Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 2)

Esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat muutosehdotukset

1. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen

Hallituksen esitysluonnoksessa esitetään muutosta esitutkintalain ensimmäisen luvun 2 §, 1 momentin kohtaan 3. Kyse on rikoksen uhrin korvausvaatimusten selvittämisestä esitutkinnassa. Kyseisen lainkohdan mukaan syyttäjän on ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan (uhrin) yksityisoikeudellista vaatimusta (korvausvaatimusta) rikosasian vastaajaa (epäiltyä) vastaan, jos asianomistaja sitä pyytää ja jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton.

Kyseisen pykälän 1 momentin 3 kohtaa muutettaisiin siten, että asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ei olisi tarpeen selvittää esitutkinnassa niissä tapauksissa, joissa on pidettävä ilmeisenä, ettei syyttäjä ota sitä ajaakseen. Muutoksen myötä esitutkintaviranomainen kertoisi asianomistajalle, jo esitutkintavaiheessa, ettei rikoksesta johtuvia korvausvaatimuksia selvitetä, eli hänen on korvausvaatimusta edistääkseen turvauduttava oikeudelliseen apuun.

Luonnoksessa hallituksen esitykseksi ei muutettaisi niitä edellytyksiä, joiden perusteella syyttäjät ratkaisevat, ottavatko he korvausvaatimuksen ajaakseen.

Luonnoksessa todetaan, että rikoksella aiheutettu vahinko voi olla luonteeltaan sellainen, ettei syyttäjä voi ajaa sitä ilman olennaista haittaa. Tämä haitta, joka estää syyttäjää ajamasta korvausvaatimusta, voi olla ilmeinen esitutkintaa suorittaville viranomaisille, mutta ei uhrille. Tekstissä ei avata riittävästi sitä, mitkä nämä käytännön tilanteet ovat ja mikä on se olennainen haitta, joka estää syyttäjää ajamasta korvausvaatimusta.

Ainoassa esimerkissä, jolla esitystä perustellaan, vertaillaan kahta rikosta: väkivaltarikosta ja varkautta. Väkivaltarikoksen uhrin korvausvaatimus voi luonnostekstin mukaan perustua seikkoihin tai todisteisiin, jotka eivät suoraan liity rikoksen teonkuvaukseen. Tällöin syyttäjä ei aja vaatimuksia, eli niiden selvittäminen esitutkinnassa on esityksen mukaan turhaa. Varkausrikoksessa on anastetun omaisuuden arvo helposti selvitettävissä, eli tässä tapauksessa esitutkinnassa on perusteltua selvittää korvausvaatimus, esityksen teksti kertoo.

Syyttäjän mahdollisuus tehdä päätös vahingonkorvausvaatimuksen ajamatta jättämisestä voi olla haitallinen rikoksen uhrin näkökulmasta. Erityisesti lähisuhdeväkivaltarikoksissa korvauksilla voi olla suuri merkitys uhrin toipumisen kannalta. Syyttäjä voi luopua vahingonkorvausvaatimuksista rikoksissa, jotka saattavat näyttäytyä vähäisinä, vaikka niiden seuraukset ovat uhrille merkittäviä. Poliisin tulisi myös kouluttaa kuulustelijoita siitä, milloin on ilmeistä, että syyttäjä ei aja asianomistajan vaatimuksia.

Kuten Rikosuhripäivystyksen lausunnossa todetaan, rikoksen uhriksi joutunut täyttää rikosilmoituksen teon yhteydessä lomakkeen, jossa pyydetään arviota vahingonkorvausvaatimuksista. RIKUn asiakkaat ovat kokeneet tämän vaikeaksi, jotkut jopa esteeksi rikosilmoituksen jättämiselle. RIKUn ehdotus on, että lomake uudistetaan: rikosilmoituksessa voisi ilmoittaa vain sen, että rikoksesta on aiheutunut vahinkoja, joista tullaan esittämään vahingonkorvausvaatimuksia, mutta euromääräiset perustellut vaatimukset esitetään vasta lähempänä oikeudenkäyntiä.

Esityksessä vastuuta korvausvaatimuksen selvittämisestä väkivaltarikosten yhteydessä siirretään uhrille. Oikeudellisen avun hankkiminen jo muutoinkin kuormittavassa tilanteessa voi kasvattaa uhrin kokemaa stressiä. Toimijuuden vaatiminen tilanteessa, jossa rikoksen uhrin on selvitettävä mahdollisesti monta omaan elämäänsä ja turvallisuuteensa liittyvää seikkaa, voi johtaa siihen, että hän jättää tukeutumatta oikeudelliseen apuun yksinkertaisesti siitä syystä, ettei hänellä ole kapasiteettia toimia ratkaisukeskeisesti. Lisäksi se antaa viestin, ettei rikos ole sen kaltainen, että korvausvaatimuksia olisi esitutkinnassa syytä selvittää. Uhri voi kokea tämän vähättelynä. Pahimmillaan tämä voi johtaa oikeudenmenetyksiin.

Toisaalta, kuten esityksessä todetaan, mikäli asianomistaja saa jo aiemmassa vaiheessa tiedon syyttäjän päätöksestä jättää ajamatta vahingonkorvausvaatimuksen, tämä saattaa parantaa asianomistajan asemaa. Asianomistajalla olisi tällöin enemmän aikaa valmistella vaatimuksen ajamista itse tai avustajan avustuksella.

Luonnostekstissä olisi myös tuotava esille, että riippumatta siitä, ilmaiseeko lähisuhdeväkivaltarikoksen uhri vaativansa korvauksia (tai haluavansa rangaistusta), on esitutkinta suoritettava (ks. AOKA päätös OKV/2205/10/2024 ja Poliisin toiminta lähisuhdeväkivalta-asioissa, ID-25378157, voimassa 1.11.2025-31.10.2030)

Hallituksen esitysluonnoksessa todetaan, että kynnys korvausvaatimusten selvittämättä jättämiselle on korkea – näin tuleekin olla. Esityksessä lakimuutoksessa tulisi ilmaista korkea kynnys vielä tarkemmin, esimerkiksi konkretisoimalla, että ”vaatimusta ei olisi poikkeuksellisesti tarpeen selvittää niissä tapauksissa, joissa...”. Esitysluonnoksessa todetaan lisäksi, että lainkohtaa ei tule soveltaa kaavamaisesti. Esitysluonnosta tulisi tarkentaa näiltä osin. Myös esimerkkejä tilanteista, joissa esitutkintaviranomaisten on selvitettävä yksityisoikeudellinen vaatimus, tulisi avata.

2. Rikosilmoituksen kirjaamisvelvollisuus

Esitutkintalain kolmannen luvun 1 § koskee rikoksesta tehdyn ilmoituksen kirjaamista. Hallituksen esitysluonnoksessa ehdotetaan 1 § 2 momenttiin lisättäväksi uusi virke, jonka mukaan kirjaamisvelvollisuutta ei ole sellaisten tietoverkossa havaittujen rikosten osalta, joista ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja joiden esitutkinta jouduttaisiin ilmeisesti keskeyttämään 13 §:n mukaisesti.

Muutos ei koskisi rikoksia, joista on tehty rikosilmoitus, vaan ainoastaan esitutkintaviranomaisen – käytännössä poliisin – tietoon tulleita, tietoverkossa havaittuja lieviä rikoksia. Esimerkki rikostyyppistä, josta rikosilmoitusta ei kirjattaisi, on verkossa tapahtuva anonyymi huumausainekauppa. Tällaisissa tapauksissa tutkinta joudutaan usein keskeyttämään kirjaamisen jälkeen ja lopulta päättämään tutkinnan rajoittamisella tai syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi.

Luonnoksessa hallituksen esitykseksi kyseisen muutosehdotuksen rajaaminen tietoverkossa havaittuihin lieviin rikostyyppisiin on perusteltua etenkin, kun kyseessä on lievä huumausainerikos. Tämä vapauttaa tutkintaresursseja ja mahdollistaa keskittymisen vakavien huumausainerikosten tutkintaan.

On kuitenkin tärkeää, että tietoverkossa tapahtuviin lieviinkin rikoksiin suhtaudutaan niille kuuluvalla vakavuudella. Vähäiseksi luokitelluilla rikoksilla on yhteiskunnallista merkitystä silloin, kun ne osoittavat syrjinnän kohdistuvan tiettyyn ihmisryhmään.

Laittomat uhkaukset, viestintärauharikokset, vihapuhe ja viharikokset, seksuaalisuutta ja sukupuolen ilmaisua loukkaavat ja muut yllä mainitut rikokset tapahtuvat usein tietoverkkoalustoilla. Tutkimusten mukaan tämänkaltaisilla rikoksilla on merkittäviä seurauksia uhrien turvallisuudentunteeseen ja mielenterveyteen. Rikokset haavoittavat kokonaisvaltaisesti kohdettaan. Nämä rikokset voivat tulla esitutkintaviranomaisten tietoon ilman, että niistä tehdään rikosilmoitusta. Niiden kirjaamatta jättäminen saattaisi johtaa tilanteeseen, jossa ilmiöiden laajamittaisuus ei näkyisi rekisteriaineistoissa, eli piilorikollisuutta ei havaittaisi. Racistiseen ja misogyniseen puheeseen puuttumisen kynnyksiä on madallettava, jotteivat nämä ilmiöt entisestään lisääntyisi ja pahimmillaan normalisoituisi suomalaisessa yhteiskunnassa.

Hallituksen esitysluonnoksessa ehdotetaan samaan 1 §:ään lisättäväksi uusi momentti. Tässä 5 momentissa mahdollistettaisiin rikosilmoituksen kirjaamisen lykkääminen enintään vuodella, jos se on välttämätöntä toisen rikoksen selvittämisen, käynnissä olevan tai tulevan tiedonhankinnan turvaamiseksi, valtion turvallisuuden varmistamiseksi taikka hengen tai terveyden suojaamiseksi. Lisäystä perustellaan eri esimerkein: lykkääminen voisi tulla kysymykseen peitetoimintaan osallistuvien ihmisten suojaamiseksi tai tiedonhankinnan turvaaminen valtion turvallisuuden varmistamiseksi (taktiset syyt). Rikosilmoitusta voitaisiin myös lykätä pari- tai lähisuhdeväkivaltarikosten uhrien suojaamiseksi.

Tekstissä kuvataan, että mikäli lähisuhdeväkivaltatapauksissa ”asianomistaja olisi epäilystä rikoksesta kerrottuaan vakaasti sitä mieltä, ettei hän halua tehdä rikosilmoitusta, ei vahvistusta [rikosilmoituksesta] olisi tarpeen antaa lainkaan. Tämä ei kuitenkaan estäisi rikosilmoituksen kirjaamista esitutkintaviranomaisen tietoon muulla tavalla tulleen rikosepäilynä. Mikäli asianomistajaa voidaan suojata tällaisilla tavoilla, ei kirjaamisen lykkääminen olisi välttämätöntä.” Toisaalla luonnostekstissä todetaan, että esitutkinta on suoritettava, vaikka rikosilmoituksen kirjaamista lykättäisiin. Jos rikosilmoituksen tekoa ei lykätä, toimintamallin siitä, miten uhri saa kirjallisen vahvistuksen rikosilmoituksesta, on oltava selvä ja toimiva, jotta tieto rikosilmoituksesta ei mene epäilylle tätä kautta.

Esimerkit herättävät kysymyksiä siitä, miten rikosprosessiin vaikuttaa uhrin menehtyminen väkivallan seurauksena tilanteessa, jossa rikosilmoitusta ei ole kirjattu vaan lykätty. Apulaisoikeuskansleri on omassa ratkaisussaan kiinnittänyt huomiota ongelmiin poliisin rikosilmoituksen kirjaamiskäytännössä, kun kyse on lähisuhdeväkivaltarikoksista (ks. AOKA ratkaisu OKV/2205/10/2024).

On selvää, että tarvitaan lainsäädäntöä tehostamaan riskinarviointia ja suojaamistoimenpiteitä. Rikosilmoituksen lykkääminen kielii siitä, että tietyn tyyppisissä väkivaltarikoksissa (kunniaväkivaltaan liittyvät ja/tai tyyppillisesti naisiin kohdistuvat parisuhdeväkivaltarikokset) esitutkintaviranomaisilla ei ole riittäviä keinoja suojella uhria. Jos uhrin turvallisuuden varmistamiseksi rikosilmoituksen kirjaamisen lykkääminen on välttämätöntä, olisi suotavaa, että hallituksen esitykseen sisältyisi myös muita toimenpiteitä, joilla uhrin turvallisuutta lisätään.

Mikäli hallituksen esitys hyväksytään, on tärkeää ohjeistaa ja kouluttaa esitutkintaviranomaisia kyseisten toimivaltuuksien yhdenmukaisesta ja ihmisoikeusperustaisesta soveltamisesta.

3. Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

Esitutkintalain 9 §:ssä säädetään esitutinnan toimittamatta jättämisestä ja lopettamisesta. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi ehdotetaan lisättäväksi pykälän 1 momenttiin mahdollisuus luopua toimenpiteistä tutkinnanjohtajan päätöksellä. Tällöin rikos täyttäisi myös perusteet syyttämättä jättämiselle, ellei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutinnan jatkamista. Rikoksen, johon liittyvä esitutkinta lopetettaisiin, olisi oltava lievä, eli odotettavissa oleva rangaistus olisi sakkoa.

Esitysluonnoksen mukaan ehdotetulla sääntelyllä ei muuteta eikä siten laajenneta toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä. Ehdotetun lisäyksen tarkoituksena on mahdollistaa sujuvampi menettely niissä asioissa, joissa päätös esitutinnan rajoittamisesta on selvä.

Ilman koulutusta, ohjeistusta ja huolellista seuranta on vaarana, että tutkinnanjohtajan päätösvaltaa käytetään esimerkiksi lähisuhteessa tapahtuneisiin rikoksiin, jotka tulkitaan lieviksi. Huolellinen esitutkinta voi kuitenkin paljastaa rikoskokonaisuuden, johon kuuluu sekä lievempiä että vakavia väkivallantekoja. Toinen rikostyyppi, jossa olisi pidättäydyttävä esitutkinnan keskeyttämisestä liian varhaisessa vaiheessa ovat kansainväliset petokset, kuten rakkauspetokset. Huolimatta yllirajaisuudesta kyseisiä rikoksia saadaan joskus selvitettyä ja uhrin ovat saaneet menetettyjä rahojaan takaisin. Myös rasististen ja ylipäättään kaikkien viharikosten huolellisesti loppuunsaatettu esitutkinta on yhteiskunnallisestikin tärkeää.

Edellä kuvatun kaltaisten rikosten osalta tulee aina tapauskohtaisesti harkita esitutkinnan keskeyttämisen edellytykset.

4. Esitutkintatoimenpiteiden asettaminen tärkeysjärjestykseen

Esitutkintalain 11 § säättää velvollisuudesta toimittaa esitutkinta ilman aiheetonta viivytystä sekä kiireellisyysperusteista. Pykälän 5 momentissa säädetään mahdollisuudesta asettaa esitutkintatoimenpiteet tärkeysjärjestykseen. Säädökseen lisättäisiin lista tärkeysjärjestyksen perusteista, joita olisivat epäillyn rikoksen laatu ja laajuus, vanhentumisaika, asian merkitys rikoksesta epäillyn virka- tai työtehtävien kannalta sekä muut vastaavat seikat. Esitutkinnan priorisointia käsitellään lukuisissa viranomaisohjeissa, jotka on esitelty luonnoksessa. Muutosesitys on kannatettava.

5. Esitutkinnan keskeyttäminen

Esitutkintalain 13 §:ssä säädetään esitutkinnan keskeyttämisestä. Pykälän 1 momentin mukaan tutkinnanjohtaja voi keskeyttää esitutkinnan, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa. Lainkohtaa muutettaisiin poistamalla edellytys siitä, että rikoksesta ei

epäillä ketään. Keskeyttämisperusteisiin lisättäisiin, että keskeyttäminen olisi mahdollista, jos asiaan liittyvää selvitystä ei ole saatavissa asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta.

Kuten edellä on todettu, esimerkiksi läheiseen ihmiseen kohdistuneissa rikoksissa tai rikoksissa, joissa on ilmeinen vihamotiivi, keskeyttämiseen tulee olla painavat syyt. Asianmukaisten toimenpiteiden selkiyttäminen on välttämätöntä, jottei esitutkintaa keskeytetä perusteettomasti.

6. Edunvalvojan määrääminen lapselle

Esitutkintalain 4 luvun 7 §:ään lisättäisiin uusi 3 momentti, jossa säädettäisiin, että henkilön oletetaan olevan alle 18-vuotias, jos ei ole varmuutta siitä, onko hän täyttänyt 18 vuotta. Saman luvun 8 §:ään lisätään muutos, joka velvoittaisi rangaistukseen tuomitun korvaamaan valtiolle asianomistajalle määrätyn edunvalvojan sijaisen kustannukset.

Tarve edunvalvojan sijaisen määräämiselle toteutuu tilanteessa, jossa esimerkiksi vanhempi ei voi toimia lapsen edunvalvojana – esimerkiksi jos hän on epäiltyä lapsen kohdistuvassa rikoksessa. Edunvalvojan sijaisen määräämisen tarve voi tulla ilmi kiireellisesti, myös virka-ajan ulkopuolella. Momentissa viitataan mahdollisuuden antaa väliaikainen määräys edunvalvojan sijaisesta holhoustoimesta annetun lain mukaisesti. Vangitsemisasioiden ja muiden kiireellisten asioiden käsittelystä käräjäoikeuksissa eräissä tapauksissa annetussa oikeusministeriön asetuksessa ei kuitenkaan mainita tätä, joten päivystävät käräjäoikeudet eivät ole voineet antaa väliaikaismääräyksiä.

Asiat, joissa kiireellinen väliaikaismääräys on tarpeen, ovat vakavia rikosasioita. Niiden merkitys asianosaisten ja erityisesti lapsen edun kannalta suuri. Toisena muutoksena lainkohtaan ehdotetaan sen vuoksi lisättäväksi asetuksenantovaltuus näitä tilanteita varten.

Ehdotukset ovat kannatettavia ja ihmisoikeusnäkökulmasta tervetulleita. Ne vastaavat sekä EU:n lapsidirektiivin että uhridirektiivin vaatimuksiin.

7. Kuulustelujen äänitallentaminen

Esitutkintalain 7 luvun 11 § 2 momenttia muutettaisiin esitysluonnoksen mukaan siten, että kuulustelutodistajan käyttö voitaisiin korvata äänitallenteella. Samankaltainen muutos tehtäisiin esitutkinta-aineistoa koskevaan lainkohtaan. Äänitallennetta ei käytettäisi korvaamaan henkilötodistelun esittämistä pääkäsittelyssä, vaan kuulustelun dokumentoimisen välineenä.

Ehdotuksella on monia etuja verrattuna perinteiseen kuulustelupöytäkirjaan. Tallenne antaa autenttisemman käsityksen kuulustelun sisällöstä ja kulusta. Äänitystä käytettäessä kuulustelija voi keskittyä paremmin kuulustelun kulkuun. Toteutuksessa on kiinnitettävä huomiota salassapitonäkökohtiin ja kuulusteltavan yksityisyyden suojan loukkaamattomuuteen.

Ehdotus on kannatettava, mutta mikäli kuulemisia puretaan auki tekoölyavusteisesti, kuulustelijan on käytävä läpi purettu kuuleminen kuultavan kanssa.

8. Velvollisuus antaa loppulausunto

Esitutkinnan päättämisestä säädetään 10 luvussa, jonka 1 §:n ensimmäiseen momenttiin ehdotetaan lisättäväksi virke, jonka mukaan asianosaisten avustaja on velvollinen antamaan loppulausunnon, jos siihen varataan tilaisuus.

Tällä ehdotuksella voi olla uhreille negatiivisia vaikutuksia oikeudenkäyntikulujen osalta. Vaikka suuri osa rikoksen uhreista saa valtion varoista asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan, on tilanteita, joissa pienituloisetkin rikosten uhrit joutuvat maksamaan itse avustajansa palkkion.

9. Tietojen luovuttaminen rikosrekisteristä

Rikosrekisterilain 4 §:ssä säädetään tietojen luovuttamisesta rikosrekisteristä eri tarkoituksiin. Sen 1 momentin 2 ja 5 kohtiin lisättäisiin mahdollisuus luovuttaa tietoja rikosrekisteristä syyttäjälle ja esitutkintaviranomaiselle esitutkinnan rajoittamisasiaa varten.

Muutosta perustellaan konkurrenssilla. Konkurrenssilla viitataan siihen, milloin voidaan vetää raja yhden ja useamman rikoksen välille. Käytännössä muutos tarkoittaisi sitä, että jos epäilty on saanut aiemmin rangaistuksen, tämä aiempi tuomio voitaisiin ottaa esitutkinnassa ja syyteharkinnassa huomioon: aiempi tuomio saattaisi vaikuttaa kokonaisrangaistuksen määrään.

Aiemmin säädetyn rikosrekisterilain, tietojen luovutusta koskevan lainkohdan esitöissä todetaan, että poliisilla tai muulla esitutkintaviranomaisella ei ole oikeutta hankkia tietoa rikosrekisteristä pelkästään rikostutkintaa varten, koska henkilön menneisyyttä ei voida pitää todistusaineistona esitutkinnassa. Hallituksen esitysluonnoksen mukaan nyt esitetty muutos ei edelleenkään vaikuta rikostutkintaan. On kuitenkin kyseenalaista, voivatko saadut rikosrekisteritiedot olla täysin vaikuttamatta rikostutkintaan.

Rikosrekisteritietojen luovuttaminen on merkityksellinen perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojaa koskevan sääntelyn kannalta. Tämän muutosesityksen huolellinen perusoikeusarvio on välttämätön, koska sillä kajotaan yksityiselämän suojan piirissä oleviin tietoihin.

Rikosasioiden tuomioistuinkäsittelyä koskevat muutosehdotukset

1. Saatavillaolohaaste ja asiamiestiedoksianto

Syytteen vireillepanoa koskevaan 8 §:ään (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa) ehdotetaan lisättäväksi uusi 5 momentti haasteen saatavillaolosta. Eli jos syyte koskee tekoa, josta on säädetty rangaistukseksi sakko tai enintään neljä vuotta vankeutta, haastaminen voidaan toimittaa esitutkinnan yhteydessä niin, että epäillylle ilmoitetaan henkilökohtaisesti, milloin ja minkä tuomioistuimen kansliasta haaste ja muu tiedoksi annettava aineisto ovat saatavana (saatavillaolohaaste). Asiakirjat lähetetään lisäksi epäillyn ilmoittamaan osoitteeseen tai sähköpostiin. Asiakirjojen on oltava fyysisesti saatavilla epäillyn asuinpaikan lähellä, mistä hän voi ne noutaa, etenkin tilanteessa, jossa hänellä ei ole käytössään postiosoitetta.

16 §:ssä säädetään tiedoksiannosta asiamiehelle. Pykälän 2 momenttia muutettaisiin siten, että asiamiestiedoksiannon käyttöala ulotettaisiin rikosasioihin, joissa säädetty rangaistus on enintään neljä vuotta. Haaste voitaisiin siis antaa vastaajan valtuuttamalle asiamiehelle.

Muutos tarkoittaisi, ettei epäiltyä tarvitse erikseen tavoitella haasteen antamista varten. Saatavillaolohaastetta ei käytettäisi vakavissa rikoksissa tai tilanteissa, joissa epäilty ei kykene puolustamaan itseään. Kuitenkin kategoria, jossa rangaistus on ankarimmillaan neljä vuotta vankeutta, sisältää törkeäksi luokiteltavia rikoksia.

Pelkkä haastetiedoksiannon katsominen sisältää suuria riskejä oikeusturvan toteutumisen kannalta. Asianomaisen ymmärrys oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tulisi varmistaa aina. Kirjallisessa tai sähköisessä muodossa toimitetut tiedot voivat asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan. Eri kieliryhmiin

kuuluvien asianosaisten asema vaatii erityistä huomiota, sillä kuten kansainvälisissä linjauksissa todetaan, kaikilla on oikeus saada ilmoitus oikeuksistaan ymmärtämällään kielellä. Lisäksi esitysluonnoksesta ei käy ilmi, miten asianomaisen ymmärrys oikeuksistaan tai kykenevyys puolustaa itseään tosiasiallisesti arvioidaan ja varmistetaan.

2. Velvollisuus antaa ennakkovastaus

9 §:ssä säädetään vastauksen antamisesta haasteeseen ja sen sisällöstä. Sen 1 momenttia muutettaisiin lisäämällä säännös, jonka mukaan vastaajan oikeudenkäyntiavustaja on velvollinen antamaan vastauksen tuomioistuimen määräämässä ajassa.

Velvollisuus vastata koskisi tilannetta, jossa tuomioistuin on kehottanut vastaamaan haasteeseen etukäteen kirjallisesti sen määräämässä ajassa. Oikeudenkäyntiavustaja on velvollinen antamaan vastauksen myös suullisesti istunnossa. Sääntely ei ohjaisi vastauksen sisältöä, joten vastaajan avustaja voisi kiistää syytteen kokonaisuudessaan.

Ehdotus on kannatettava.

3. Määräaika todisteiden esittämiselle

Lakiin lisättäisiin uusi pykälä 10 a §, jonka 1 momentin mukaan tuomioistuin voi kehottaa asianosaista täyttämään määräajassa 9 §:ssä tarkoitetut velvollisuutensa uhalla, ettei hän määräajan jälkeen saa ilmoittaa uutta todistetta, ellei hän saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä.

Kyse on määräajan määrittämisestä todisteiden esittämiselle. Määräajan umpeutuessa todisteita enää voisi esittää ilman pätevää syytä. Sääntelyn tarkoitus olisi keskitetyn pääkäsitteilyn turvaaminen ja tarpeettomien lykkäysten välttäminen.

Tekstissä on esitelty poikkeusperusteet. Esimerkiksi: todiste voidaan esittää, jos todisteen merkitystä ei ollut kyetty arvioimaan ennakoita, tai, jos todisteella on merkitystä vastaajan syyttömyyden kannalta. Merkityksettömiä tai selvästi epärehellisessä tarkoituksessa nimettyjä todisteita ei tarvitse hyväksyä.

Todisteiden esittämisen määräaika rajoitus koskisi kaikkia asianosaisia: syyttäjää, asianomistajaa ja vastaajaa. Määräaikaehdotuksella halutaan puuttua tilanteeseen, jossa todisteita tarjotaan ylenpalttisesti ja tarpeettomasti ja siten pyritään pitkittämään oikeuskäsittelyä ja kasvattamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja. Tekstissä kuvataan esimerkkitapaus, jossa huoltajuusoikeudenkäyntiin tarjotaan suurta määrää henkilötodistajia tai pätevien ja ratkaisevien kuvatallennetodisteiden lisäksi vaaditaan henkilötodistelua.

Hallituksen esitysluonnoksessa todetaan, että määräajan määrittäminen ei rajoitettaisi puolustautumisoikeuksia. Tekstissä viitataan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin, joissa määräaikamenettelylle annetaan raamit.

Todisteiden esittäminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa on luonnollisesti hyvin tärkeää. Ehdotus voi vahvistaa oikeusturvaa esimerkiksi tapauksissa, joissa oikeudenkäynnistä muodostuu yksi teko tapa jatkaa parisuhde- tai lähisuhdeväkivaltaa (ilmiötä kutsutaan prosessuaaliseksi väkivallaksi). Toisaalta ihmisillä on kuitenkin mitä moninaisempia syitä sille, miksi jotain todistetta ei ole ollut käytettävissä esitutkintavaiheessa tai edes käräjäoikeudessa. Rikosprosessin asianosaiset voivat myös olla ymmärtämättömiä asioista ja merkityksellisistä todisteista, vaikka heillä olisikin omat avustajat.

4. Laki tuomioistuimen velvollisuudesta ilmoittaa eräistä ratkaisuksistaan

-

Muut huomiot

1. Onko teillä lisättävää tai huomioita vaikutustenarviointiin tai vaihtoehtoisiin toteuttamistapoihin?

Vaikutusarvioinnissa esitetyt muutoksen ankkuroidaan perustuslain 21 pykälään, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä. Tämä on perusteltu ja tärkeä lähtökohta rikosprosessin sujuvoittamiselle.

Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa ei kuitenkaan läpivalaista ehdotettuja muutoksia riittäväällä tavalla ihmisoikeussopimusten linssien läpi. Euroopan ihmisoikeussopimus sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytäntö mainitaan. Tekstissä todetaan EIT:n ratkaisukäytännön kehittyneen, mutta analyysia kehitymisestä ei tarjota. Esitysluonnoksen alussa käydään läpi nykytilaa, ja siellä todetaan, että käsittelyaikojen pidentymiseen ovat vaikuttaneet yhä monimutkaisemmat oikeusohjeet, joita on sovellettaessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä.

Euroopan unionin direktiivit saavat tekstissä paikoitellen huomiota, eniten lapsidirektiivi ja uhridirektiivi. Kyseiset direktiivit mainitaan yhteensä 12 kertaa 93 sivuisessa esitysluonnoksessa. Ihmisoikeussopimusvalvontaelinten suosituksiin ei viitata.

Vaikutusarvioinnissa tuodaan esille väkivallan ja rikollisuuden sukupuolittuneisuus ja todetaan, että sukupuolivaikutuksia ei ole. Toisaalta samassa kappaleessa todetaan, että rikosprosessia koskevat uudistukset vaikuttavat suoraan erityisesti miehiin rikollisuuden sukupuolittuneisuuden takia. Sukupuolivaikutusten arviointi jää pinnalliseksi ja hämmentäväksi Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa (2024–2027) kehitetään arvioimaan kaikkien lakihankkeiden sukupuolivaikutukset huolellisesti.

Vaikutusarvioinnissa painotus on säästyneen ajan, rahan ja viranomaisresurssien arvioinnissa. Tämä on perusteltua siitä näkökulmasta, että sujuvoittamistoimien tarkoituksena on kohdistaa viranomaisten resursseja tehokkaammin niin, että esimerkiksi vakavien rikosten käsittelyaikoja voitaisiin lyhentää.

Tästä huolimatta näin suuren lakimuutospaketin tulisi sisältää perusteellinen yhteisvaikutusten arviointi. Yksittäisten toimenpiteiden vaikutuksia oikeusturvaan kyllä arvioidaan, muttei esimerkiksi sitä, miten vastuuta oikeusturvan toteutumisesta hivutetaan monessa toimenpiteessä vastaajalle, asianomistajalle ja avustajalle. Arviointi siitä, mitä vaikutuksia muutoksilla olisi haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeusturvaan, on edelleen puutteellista.

Äänitallenteiden käytön lisääminen on kannatettavaa monesta syystä, jotka esitellään luonnostekstissä. Mikäli tallenteen purkamiseen käytetään tekoälyä, algoritmeille on suoritettava perus- ja ihmisoikeusriskien arviointi ennen niiden käyttöönottoa sekä käytön aikana. Käytön aikana tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tekoälyn tuottamat summaukset on aina tarkistettava huolellisesti ja poistettava tekstistä algoritmien tuottamat syrjivät oletukset tai kieli.

Suurelta osin rikokset, joihin luonnoksessa esitettyjä toimenpiteitä sovellettaisiin, ovat rangaistusasteikoltaan sakkoa tai enimmillään 4 vuotta vankeutta. Vaikka tekstissä painotetaan, että

toimenpiteitä sovelletaan lieviin rikoksiin, tähän kategoriaan kuuluu hyvin monia erityyppisiä rikoksia, joista osa on törkeitä rikoksia. Arviointia siitä, miten rangaistusasteikon laajuus tulisi ottaa huomioon toimenpiteiden valinnassa, ei ollut.

Laajempi yhteisvaikutusten arviointi puuttuu. Yhteisvaikutuksia on arvioitava etenkin perustuslain 10 §:n valossa. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi todetaan, että rikosrekisteritietojen luovuttamista koskeva ehdotus on merkityksellinen perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojaa koskevan sääntelyn kannalta. Samaan aikaan yksityiselämän suojaa koskevan 10 §:n muuttamista koskeva valmistelu on etenemässä hallituksen esitykseksi. Tavoitteena on lisätä perustuslain yksityiselämän suojaa koskevaan pykälään uusia perusteita, joilla luottamuksellisen viestin salaisuutta ja kotirauhan suojaa voidaan rajoittaa tavallisella lailla. Muutosta perustellaan vakavan rikollisuuden torjumisella. Lisäksi muutos laajentaisi siviili- ja sotilastiedustelun toimivaltuuksia kotirauhan piirissä.

Amnesty on lausunnossaan (2.2.2026) todennut, että ehdotettu perustuslain 10 §:n 3 ja 4 momenttien muutos on lähtökohtaisesti ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusedellytysten kanssa, mikäli se mahdollistaa kajoamisen kotirauhan suojaan ja luottamuksellisen viestin salaisuuden suojaan uhkaperusteisella rikostiedustelulla ilman, että perusteena on konkreettinen ja yksilöity rikosepäily.

2. Onko teillä huomioita ehdotusten toimeenpanosta tai lakien voimaantulosta?

-

3. Onko teillä huomioita säätämisyjärjestyksestä?

-

4. Onko teillä muita huomioita luonnoksesta hallituksen esitykseksi?

Amnesty International Suomen osasto kannattaa rikosprosessin sujuvoittamista. Suomessa esitutkintojen ja oikeudenkäyntien, eli koko prosessin, pitkittyminen on todellinen ongelma ja siten prosessin sujuvoittaminen on tarpeen. Rikosprosessin sujuvoittaminen voi kuitenkin tapahtua vain siten, ettei se vaaranna kenenkään perus- ja ihmisoikeuksia.

Valtion velvollisuus on taata kaikkien oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, yhdenvertaiseen kohteluun sekä yksityisyyden suojaan. Rikosprosessin sujuvoittamisen ei tule tapahtua haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kustannuksella heidän oikeuksiaan suoraan tai tosiasiallisesti heikentäen. Erityistä huomiota tulee kiinnittää rikostyyppeihin, joita tunnustetaan rikostutkinnassa yhä heikosti, kuten lähisuhdeväkivalta, parisuhdeväkivalta, seksuaalirikokset ja ihmiskauppa.

Suomi on sitoutunut lukuisiin ihmisoikeussopimuksiin, joilla suojellaan oikeutta elää ilman syrjintää ja väkivaltaa tai sen pelkoa. Nämä sopimukset ovat myös osa Suomen kansallista oikeusjärjestelmää.

Sitä, miten Suomi on toteuttanut ihmisoikeusvelvoitteitaan, arvioidaan määräajoin. Viime vuosikymmenten aikana kansainväliset, ihmisoikeussopimusten velvoitteiden toimeenpanoa valvovat elimet ovat antaneet Suomelle lukuisia suosituksia naisiin kohdistuvan väkivallan ja vihapuheen torjumiseksi.

Kansainvälisten sopimusvalvontaelinten Suomelle antamissa suosituksissa on kiinnitetty erityistä huomiota suomalaisen yhteiskunnan naisvihamielisiin ja rasistisiin asenteisiin, jotka ilmenevät sekä

sukupuolittuneena vihapuheena että väkivaltana. Keskeisimmässä suosituksissa kiinnitetään erityistä huomiota viranomaisten tutkinnan laatuun ja ripeyteen.

Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio ECRI on suosittanut viimeisimmässä Suomea koskevassa raportissaan (2025), että poliisi- ja syyttäjälaitos tutkivat perusteellisesti kaikki oletetut viharikostapaukset ja varmistuvat siitä, että mahdollisen ennakkoluuloon pohjautuvan syrjintäperusteen olemassaolo otetaan yhdenmukaisesti huomioon poliisi-ilmoituksissa ja tutkinnoissa sekä mahdollisissa oikeudellisissa jatkotoimissa (ks erityisesti raportin suositus numero yhdeksän).

Euroopan neuvoston yleissopimusta naisiin kohdistuvan ja perheväkivallan torjumiseksi (Istanbulin sopimus) valvoo asiantuntijatyöryhmä GREVIO. Viimeisimmät Suomelle annetut suositukset GREVIO julkaisi 3.12.2024. GREVIO tunnisti useita toimenpiteitä, joihin Suomen olisi ryhdyttävä, jotta luottamus vahvistuisi. Tällä tarkoitetaan luottamusta siihen, että Suomessa väkivaltaa kokenut nainen saa suojelua, tukea ja oikeutta. GREVIO antaa useita suosituksia poliisille, muun muassa sukupuolisensitiivisyyden ja traumainformoidun lähestymistavan merkityksestä ja näiden ymmärryksen sisällyttämistä kaikkeen poliisityöhön.

Ihmisoikeuskomitea on YK:n kansalais- ja poliittisten oikeuksien yleissopimuksen toimeenpanoa valvova elin. Ihmisoikeuskomitea julkaisi huhtikuussa 2024 arvionsa siitä, miten Suomi on toimeenpannut komitean vuonna 2021 antamia suosituksia naisiin kohdistuvan väkivallan sekä vihapuheen ja viharikosten torjunnasta. Komitea antaa Suomelle useita suosituksia naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi. Sen mukaan Suomen on helpotettava väkivallanteoista ilmoittamista. Väkivallasta selviytyjille on taattava pääsy tehokkaihin oikeussuojakeinoihin ja tarvittaviin tukipalveluihin. Poliisit, syyttäjät ja muut viranomaiset on koulutettava asianmukaisesti.

YK:n kidutuksen vastaista yleissopimusta valvova CAT-komitea julkaisi 10.5.2024 loppupäätelmänsä sopimuksen toimeenpanosta Suomessa. CAT-komitea moittii Suomea riittämättömistä toiminna viharikosten ja -puheen ehkäisemiseksi aikana, jolloin maahanmuuttovastaisuus ja rasistiset viharikokset ovat merkittävässä kasvussa. Komitea on huolissaan vihamielisistä asenteista, jotka kohdistuvat erityisesti etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöryhmiin, kuten romaneihin, muslimeihin, afrikkalaistaustaisiin ihmisiin sekä venäjän- ja ruotsinkielisiin. Komitea pitää erityisen ongelmallisena poliittisten vaikuttajien yleistynyttä muukalaisvihamielistä ja rasistista puhetta. Komitean mukaan Suomen on varmistettava, että viharikokset tutkitaan perusteellisesti ja uhreille tarjotaan tehokkaita oikeussuojakeinoja.

Ihmisoikeuskomitea ja CAT-komitea yhtyvät CEDAW-komitean ja GREVION suositukseen, että tuomareille, syyttäjille ja poliisille on järjestettävä pakollista kehittämiskoulutusta, jossa osallistujat saavat tietoa muun muassa vihapuheesta ja -rikoksista, sukupuolisensitiivisistä kuulustelumenetelmistä ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan sovellettavien rikoslain säännösten toimeenpanosta.

Esitutkinnan huolellinen toimittaminen on rikosvastuun toteutumisen kannalta perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta tärkeää. On julkisen vallan velvollisuus varmistaa oikeusturvan toteutuminen sekä siihen tarvittavat resurssit, eikä resurssien säästäminen ole lain mukainen peruste oikeusturvan heikentämiselle. Erityisesti naisiin kohdistuvien rikosten ja viharikosten kohdalla esitutkintaa tulisi tehostaa ja toteuttaa ilman aiheettomia viivytyksiä.

Amnestyn lausunto täydellisine lähdeviitteineen julkaistaan huhtikuun alussa Amnestyn verkkosivuilla osoitteessa amnesty.fi/category/kannanotot-ja-lausunnot/.

Oksanen Pia
Amnesty International Suomen osasto